

Uitgangspunten eindtermen Cultureel bewustzijn en culturele expressie

1. Referentiekaders

Volgende referentiekaders zijn belangrijke referentiekaders voor sleutelcompetentie 'Cultureel bewustzijn en culturele expressie':

Van Heusden, B. (2010). *Cultuur in de Spiegel - Naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen/SLO.

Vermeersch, L., De Backer, F., Vandenbroucke, A., Lombaerts, K., Elias, W. (2012). *CULTUUR IN DE SPIEGEL – VLAANDEREN, Verkenning van opvattingen over cultuureducatie op basis van de cultuurtheorie 'Cultuur in de Spiegel'*. Brussel/Leuven: Vrije Universiteit Brussel en HIVA-KULeuven.

Vermeersch, L., Vandenbroucke, De Backer, F., A., Lombaerts, K., Elias, W., Groenez, S. (2014). *CULTUUR OVER CULTUUR, Cultuurreflectie in de ontwikkelingsdoelen en eindtermen van het Vlaamse basis- en secundair onderwijs: een analyse op basis van de cultuurtheorie 'Cultuur in de Spiegel'*. Brussel/Leuven: Vrije Universiteit Brussel en HIVA-KULeuven.

Vermeersch, L., Vandenbroucke, De Backer, F., A., Lombaerts, K., Elias, W., Groenez, S. (2016). *CULTURELE BASISVAARDIGHEDEN, Een ontwikkelingslijn op basis van de cultuurtheorie 'Cultuur in de Spiegel'*. Brussel/Leuven: Vrije Universiteit Brussel en HIVA-KULeuven.

Vermeersch, L., Thomas, V. (2016). *De cultuurspiegel, jouw gids voor cultuur op school*. Brussel/Leuven: Vrije Universiteit Brussel en HIVA-KULeuven.

Daarnaast werd gebruik gemaakt van het referentiekader 'Cultureel bewustzijn en culturele expressie' dat door experts samen met AHOVOKS is opgesteld.

Cultureel bewustzijn en culturele expressie gaat niet enkel om cultuurproducten en cultuuruitingen. Ook het belevingsproces en creatieproces vormen essentiële kerncomponenten. Voor de bepaling van deze componenten werd gebruikgemaakt van verschillende bronnen zoals specifieke onderzoeksliteratuur, buitenlandse curricula en de inbreng van experts.

2. Samenhang sleutelcompetenties, bouwstenen en eindtermen

De 16de decretale sleutelcompetentie 'Cultureel bewustzijn en culturele expressie' vertoont een sterke samenhang met de Europese sleutelcompetentie 'Competenties inzake cultureel bewustzijn en culturele expressie'. Zoals in het referentiekader, beschrijft de tekst over de Europese sleutelcompetentie zowel competenties in verband met cultureel bewustzijn als competenties in verband met culturele expressie: "Competentie inzake cultureel bewustzijn en culturele expressie omvat begrip en respect voor de manier waarop ideeën en betekenis creatief worden uitgedrukt en gecommuniceerd in verschillende culturen en via een reeks van kunst- en andere culturele expressies. Deze competentie houdt in dat men werkt aan inzicht in en het ontwikkelen en onder woorden brengen van eigen ideeën en een gevoel van plaats en rol in de maatschappij op verscheidene manieren en in verscheidene contexten."

Deze twee aspecten, cultureel bewustzijn en culturele expressie uit de sleutelcompetentie, zijn geëxpliciteerd in de bouwstenen. De bouwstenen voor cultureel bewustzijn 'uitingen van kunst en cultuur waarnemen en conceptualiseren', 'uitingen van kunst en cultuur duiden in relatie tot de maatschappelijke, historische en geografische context waarin ze zich manifesteren' en 'uitingen van kunst en cultuur beleven en de waardering ervoor duiden' worden geconcretiseerd in transversale eindtermen omdat deze in relatie met meerdere sleutelcompetenties dienen gelezen en gerealiseerd te worden. Om de waarneming van kunst- en cultuur te verdiepen worden handvaten aangereikt in de eindtermen. Een mondiale blik op kunst en cultuur doorheen de tijd en aandacht voor de culturele diversiteit in het heden zijn hierbij belangrijk.

Culturele expressie komt aan bod in een inhoudelijke bouwsteen 'verbeelding gericht inzetten bij het creëren van artistiek werk' en de daarbij geconcretiseerde eindtermen. Participeren aan kunst en cultuur en het kennen van de toegangswegen en mogelijkheden tot culturele zelfontplooiing zijn hierbij belangrijk. De omgang met kunst en cultuur maakt mensen zowel individueel als collectief sterker. Actieve kunstbeleving biedt tal van kansen voor samenleven, solidariteit, verdraagzaamheid.

3. De bouwstenen en eindtermen

Uitingen van kunst en cultuur waarnemen en conceptualiseren

Kunst- en cultuuruitingen gaan altijd over iets. Soms dient dat onderwerp zich direct aan (bv. bij een portret), soms is dat minder duidelijk. Alleszins is het aantal onderwerpen van kunst- en cultuuruitingen eindeloos: geboorte, dood, liefde, geschiedenis, het alledaagse, rituelen, kunst zelf ... Reflectie op het onderwerp van kunst- en cultuuruitingen wordt mogelijk vanaf het moment dat ervaringen kunnen benoemd of gelabeld worden, als er m.a.w. betekenis aan gegeven wordt. De betekenis krijgt mede vorm door het onderwerp dat door de waarnemer wordt herkend of wordt toegeschreven aan de kunst- of cultuuruiting. Door die kennis, gevoelens en gedachten te delen krijgt de kunst- en cultuuruiting niet alleen betekenis voor een individu maar ook voor een hele cultuurgemeenschap.

Door het bewust inzetten van de verschillende zintuigen wordt de culturele basisvaardigheid 'waarnemen' versterkt. Kenmerken van kunst- en cultuuruitingen zintuigelijk verkennen en overdenken verrijkt en verdiept het culturele bewustzijn en de culturele expressie. Zo wordt men sterker in zijn persoonlijke ontplooiing, in zijn maatschappelijke participatie en in zijn levenslang leren.

Ook de bedoelingen van kunst- en cultuuruitingen zijn divers; decoreren, ontluisteren, praktisch gebruiken, informeren, confirmeren, revolteren, emoties uitdrukken en expressie uiten ... Het kunnen herkennen en benoemen van de waarde en de functie van kunst- en cultuuruitingen zowel voor zichzelf als voor een maatschappij verdiept de beleving ervan. De toenemende culturele diversiteit maakt dat men best een brede waaier aan onderwerpen en bedoelingen kan onderscheiden. Vele kunst- en cultuuruitingen laten zich immers niet vatten in één betekenis.

Het ontwikkelen van de culturele basisvaardigheid 'conceptualiseren' staat hier centraal. Via woorden, klanken, beelden, geuren, smaken ... die voor hem of haar betekenis hebben, bouwt iemand een conceptueel kader op. Om flexibel op de veranderingen in de samenleving te kunnen inspelen, is het van belang dat men zich bewust is van dit kader en van het dynamische karakter ervan. Concepten zijn steeds in evolutie door de ontmoetingen van iemand met zijn en andere culturen. In een maatschappij waarin (sub)culturen steeds sneller wijzigen en evolueren (bijvoorbeeld door migratie en globalisering) is dit een noodzaak.

Eerste graad A- en B-stroom

Specifiek in de eerste graad reiken we de leerlingen handvaten aan om kunst- en cultuuruitingen te analyseren (Eindterm 16.2), door hen het onderscheid tussen zintuiglijk waarneembare kenmerken, het onderwerp en de bedoelingen van die uitingen aan te leren. Voor de eerste graad doen we dit aan de hand van eenvoudige kunst- en cultuuruitingen. Daaronder verstaan we uitingen met duidelijk waarneembare zintuiglijke kenmerken, uitingen met een voor de hand liggend onderwerp met expliciete bedoeling(en), bijvoorbeeld een portret of een dansfeest.

Leerlingen van de eerste graad zijn in staat om hun aandacht te verdelen waardoor ze meerdere activiteiten tegelijkertijd kunnen verrichten en met meerdere informatie-elementen rekening kunnen houden. Hierdoor zijn ze in staat verbanden te leggen tussen het zintuiglijk waarneembare, de bedoelingen en het onderwerp van eenvoudige kunst- en cultuuruitingen

(Eindterm 16.3). In deze twee jaar wordt ook ingezet op het belang van kunst- en cultuuruitingen voor zichzelf en de eigen leefwereld (Eindterm 16.1).

Uitingen van kunst en cultuur duiden in relatie tot de maatschappelijke, historische en geografische context waarin ze zich manifesteren

Kunst- en cultuuruitingen hebben een socialiserende rol: ze helpen individuen zich te oriënteren in maatschappelijke, historische en geografische contexten. Ze leren mensen om bestaande manieren van handelen en zijn in een samenleving te observeren en te ervaren. Ze geven daarmee ook betekenis aan een menselijk leven in die maatschappij, die tijdsperiode of die omgeving. Daarom werkt de reflectie op kunst- en cultuuruitingen soms sociaal integrerend en kan het de sociale cohesie bevorderen. Bepaalde kunst- en cultuuruitingen zijn een katalysator voor verandering. Ze stellen in vraag, trekken in twijfel ... en beïnvloeden zo ook het bestaande sociale weefsel.

Eerste graad A- en B-stroom

Aansluitend bij de bouwsteen beoogt eindterm 16.4 dat leerlingen kunst- en cultuuruitingen in verband kunnen brengen met de tijd, ruimte en sociale context waarin deze voorkomen. Jongeren in deze leeftijdsgroep gaan steeds meer (spontaan) analyseren en stellen zich zo in staat zich te oriënteren in maatschappelijke, historische en geografische contexten.

Uitingen van kunst en cultuur beleven en de waardering¹ ervoor duiden

Het kenmerkende van cultuur zit in de betekenis die mensen aan hun ontmoeting met kunst- en cultuuruitingen geven. Omgaan met kunst en cultuur wordt daarom vooral gezien als een proces van omgaan met, interpreteren van en waarderen van de innerlijke en de omringende wereld. Waarde hechten aan, evalueren, een eigen appreciatie of depreciatie uitspreken over kunst- en cultuuruitingen vormen mede het cultureel bewustzijn. Door kunst en cultuur te beleven kan men plezier beleven, uitgedaagd worden om anders over de wereld na te denken, volledig ondergedompeld worden in de ervaring en/of emotioneel betrokken geraken bij zangers, acteurs, dansers ....

De waardering voor kunst en cultuuruitingen kan op verschillende manieren geuit worden, zowel talig als expressief. Door zelf een artistiek creatieproces te doorlopen kan de waardering voor de expressies van anderen genuanceerder beargumenteerd worden. Het tonen van eigen werk is een belangrijk aspect van dit proces om de dialoog met de ander en zichzelf ten volle te kunnen voeren. Zo zal men zijn vermogen ontwikkelen om zijn eigen creatieve en expressieve gezichtspunten te relateren aan de meningen van anderen.

Eerste graad A- en B-stroom

Het beleven is een ervaring die uitgelokt wordt door het actief selecteren van zintuiglijke informatie in relatie tot gedachten en gevoelens. In tegenstelling tot de loutere (automatische) waarneming is dit een gecontroleerd en bewust proces dat een zekere concentratie of aandacht vereist. Eindterm 16.5 heeft als doel leerlingen bewust te maken van die interactie tussen de ervaring van de zintuiglijke waarneming, de eigen gedachten en de eigen gevoelens bij het beschouwen van kunst- en cultuuruitingen. Door vorm te geven aan deze ervaring kunnen ze er zelf en ook met anderen over reflecteren.

Doordat ze reeds in het basisonderwijs in verschillende artistieke domeinen expressief aan de slag zijn geweest, kunnen ze deze kennis en ervaringen inzetten om hun waardering voor expressies van anderen te verhelderen (Eindterm 16.6).

---

¹ Waardering: vanuit de eigenheid technisch en esthetisch waarde toekennen aan artistiek werk.

Verbeelding gericht inzetten bij het creëren van artistiek werk²

Verbeelding stelt ons in staat dingen en situaties te bedenken en te scheppen. Dankzij deze vaardigheid zijn we ook in staat gedachten, gevoelens en ervaringen in een voor anderen waarneembare vorm weer te geven en ze zo met hen te delen. We hebben het hier over: verzinnen, inleven, fantaseren, dromen, spelen, doen alsof, ontwikkelen, maken, construeren ... Ook bij andere sleutelcompetenties wordt het verbeelden ingezet om voor te stellen, te representeren, te transformeren, te manipuleren, te plannen, in te schatten, te voorspellen, vooruit te denken, hypothesen te maken ...

Creatie is het uitdrukken van wat in een mens leeft, wat hem beweegt en wat hem ontroert. Creatie is fundamenteel voor de ontwikkeling van een samenleving. Willen we dat men emotioneel en mentaal sterk staat in de toekomstige maatschappij, dan is het belangrijk dat men zichzelf kan uitdrukken. Daarom dient de verbeelding ontwikkeld te worden. Vormgeven aan de onderwerpen die de gedachten bevolken, gevoelens beroeren en gedrag sturen, helpt een standpunt in te nemen in de wereld. Als men dat zelf kan, dan kan men het ook bij de ander zien en zo tot een beter begrip van elkaar komen. De 21ste-eeuwse samenleving wordt gekenmerkt door globalisering en leven in diversiteit. Creatie heeft de mogelijkheid een ontmoetingsruimte te zijn, om (culturele) verschillen tussen mensen te overbruggen. Men kan in de eigen creatie en die van anderen genoeg gelijkenissen zien om voldoende gemeenschappelijkheid te voelen. Tegelijkertijd is het een platform om verschillen uit te wisselen.

Wie artistiek aan de slag gaat, benadert de werkelijkheid anders dan vanuit een cognitieve reflectie. Het creatief producerende denken en handelen ontstaat vanuit een bepaalde context en werkt experimenterend toe naar een resultaat. De wederkerige verbinding en beïnvloeding tussen kennis, gevoel en lichaamservaring zijn kenmerkend voor creatieve processen. Het bewust beleven van die interactie tussen lichaam, gevoel en cognitie tijdens het creëren draagt bij aan de persoonlijke ontplooiing.

Eerste graad A- en B-stroom

In de eerste graad bakemen we het creëren van eigen artistiek werk (Eindterm 16.7) af door te werken vanuit een door de leerkracht afgebakende opdracht. Dit biedt de leerkracht alle ruimte om de opdracht af te stemmen op de leervraag en de mogelijkheden van de leerlingen. De discipline ligt niet vast. De keuze hiervoor kan daardoor mede afhangen van de talenten van de individuele leerlingen. Maar het is ook zinvol om in aanraking te komen met disciplines waarmee men niet vertrouwd is. Zo kunnen leerlingen hun de blik verruimen en nieuwe talenten bij henzelf ontdekken. Door leerlingen basistechnieken van de gekozen discipline mee te geven, wordt het creatieproces ondersteund. Creatie vergt experiment. Met eindterm 16.8 willen we dit expliciet in het curriculum inschrijven. Door leerlingen manieren bij te brengen om met artistieke bouwstenen te variëren en te combineren en om ideeën en inspiratie op te doen, creëren we voor de leerlingen een creatieve leeromgeving waarin ze uit hun comfortzone durven te treden en hun verbeelding de vrije loop durven te laten.

Een belangrijk sluitstuk in het artistiek creatieproces is het tonen van werk aan een publiek (Eindterm 16.9). Het is niet noodzakelijk dat leerlingen alle werken die ze creëerden ook daadwerkelijk tonen. Hoe het publiek is samengesteld is de verantwoordelijkheid van de leerkracht die inschat hoe veilig of uitdagend het is voor de leerling om eigen werk te tonen. Wel is het de bedoeling dat de leerlingen een aantal presentatietechnieken en codes van het (zich) tonen leren gebruiken.

Eindterm 16.10 heeft als doel leerlingen in de eerste graad elementaire artistieke vaktaal aan te reiken om over eigen en andermans artistiek werk te reflecteren en erover te praten. Door

---

² Artistiek werk: werk waarbij verbeelding wordt ingezet om vanuit een individuele gedrevenheid een effect te veroorzaken bij anderen.

in dialoog met elkaar te gaan raken ze vertrouwd met manieren om artistieke keuzes toe te lichten. Het expliciteren van hun artistieke keuzes en de feedback van anderen erop biedt inzichten die bijdragen aan hun volgende creaties.